

Starohrvatska prosvjeta
III. serija - svezak 41/2014.

UDK: 904:623.444 (497.5) „653“
Pregledni rad / Review article

Goran BILOGRIVIĆ

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Zavod za hrvatsku povijest
Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb
gbilogri@ffzg.hr

Ratnici ili lovci? Noževi i strijele u grobovima na području ranosrednjovjekovne Hrvatske

Warriors or Hunters? Knives and Arrows in Graves on the Territory of Early Medieval Croatia

U radu se raspravlja o prilozima noževa i strijela, odnosno njihovih sačuvanih željeznih vrhova, u grobovima na području ranosrednjovjekovne Hrvatske. Nešto duži primjerci noževa često se klasificiraju kao bojni, a neki od njih nazivaju i (scrama)saxevima prema istoimenim bojnim noževima s merovinškog područja. U skladu s time, pokojnici s takvim prilozima definiraju se najčešće kao ratnici, a ako su u grobu prisutne i ostruge, kao ratnici-konjanici. I strijele se najčešće jednako interpretiraju kao prilozima oružja u grobovima ratnika. Na temelju analize konteksta ovih grobnih priloga, preispituje se takva atribucija i predlaže drukčija, primarno u smislu simbolike lova, uz osvrt na njihovu ulogu u grobnom ritusu u kontekstu promjena na prijelazu 8. u 9. stoljeće.

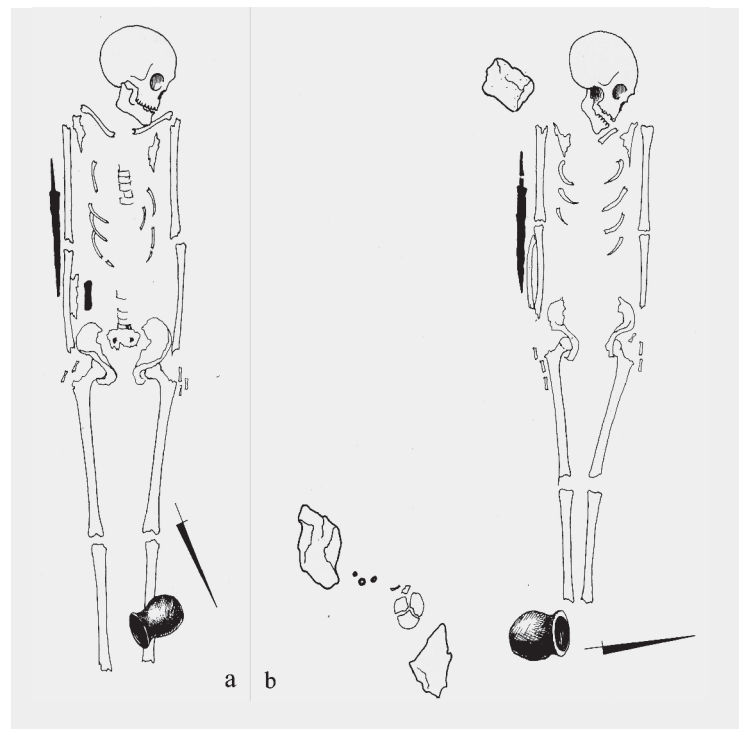
Ključne riječi: *noževi, strijele, lov, rani srednji vijek*

U najbrojnije priloge unutar horizonta s poganskim značajkama pokapanja na području ranosrednjovjekovne Hrvatske spadaju, svakako, noževi. Različitih duljina i oblika, opet su donekle međusobno slični i teško ih je (a možda i nepotrebno) detaljnije kronološki i tipološki klasificirati. Najčešće se, međutim, dijele na noževe svakodnevne upotrebe i na bojne noževe. Uz noževe koji se smatraju bojnim, u grobovima se ponekad nalaze i ostruge, vrhovi strijela, a iznimno i mačevi, pa su pokojnici s takvim prilozima, uglavnom bez rezerve, označeni kao ratnici. Ratničkim se grobovima, međutim, proglašavaju i oni grobovi u kojima je pretpostavljeni bojni nož jedino potencijalno oružje. Na taj način dobiva se slika grobalja ovoga horizonta prema kojoj su ona poprilično napučena ratnicima. U središnjem fokusu ovoga rada bit će pitanje noževa koji se atribuiraju kao bojni, a uz njih neizostavno i ostali nalazi oružja u grobovima, prvenstveno strijele. Analizom konteksta nalaza propitat će se opravdanost karakteriziranja većine takvih grobova kao ratničkih i nastojati ponuditi neke druge mogućnosti. Temeljno groblje za analizu bit će Nin – Ždrijac budući da je ono jedno od rijetkih većih grobalja koje je u potpunosti objavljeno, a njegov istraživač, Janko Belošević, ujedno je i najzaslužniji za uvođenje jasne definicije bojnih noževa u hrvatskoj srednjovjekovnoj arheologiji.

Tipologija

Osnovni kriterij za podjelu noževa na one svakodnevne upotrebe i na bojne jest duljina pojedina noža, pa se u prvu grupu ubrajaju primjerci kraći od 20 cm, najčešće oni između 8 i 15 cm duljine. Noževi duži od 20 cm smatraju se pak bojnim noževima¹. Osim kriterija duljine, J. Belošević navodi kako su važne i druge okolnosti, odnosno prisutnost ostalih nalaza koji bi upućivali na borbenu funkciju noža, no one uglavnom ostaju u drugom planu, pa ukupna ocjena ratničkog karaktera groba i pokojnika u njemu proizlazi samo iz prvog kriterija, iz

¹ J. BELOŠEVIĆ, *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća*. Zagreb, 1980, str. 101-102. – J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijaču u Ninu*. Zadar, 2007, str. 279-280. Usp. također i D. JELOVINA, *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*. Split, 1976, str. 121-122. – L.J. KARAMAN, *Iskopine društva „Bihaća” u Mravincima i starohrvatska groblja*, *Rad JAZU* 268, Zagreb, 1940, str. 16.

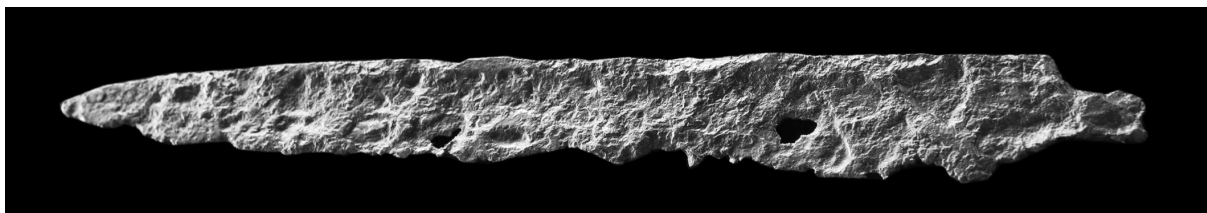
sl. 1. Nin - Materiza, grobovi 12 i 15
(prema: J. Belošević).

duljine noža². Takva je podjela uglavnom prihvaćena i tek se posljednjih godina, iako i dalje vrlo rijetko, može naići na osporavanje barem dijela ovakvih atribucija³. Ako se detaljnije promotri cjelokupni kontekst grobnih nalaza noževa, javlja se vrlo opravdana sumnja u pridavanje funkcije nožu na temelju duljine. I sâm J. Belošević pri definiranju ovog kriterija navodi kako je svjestan da duljina noža veća od 20 cm ne mora biti pouzdan dokaz za određenje njegove bojne funkcije, no pri atribuciji pojedinačnih nalaza uglavnom u tu pouzdanost ne sumnja⁴.

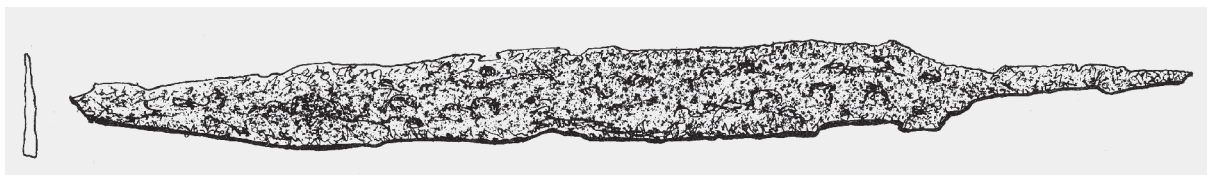
Otkriva li doista duljina noža njegovu funkciju? Najveći dio tzv. bojnih noževa s područja ranosrednjovjekovne Hrvatske ne prelazi tridesetak centimetara ukupne duljine. Ovdje, svakako, valja uzeti u obzir taj podatak, odnosno činjenicu da se radi o ukupnoj duljini, dok su sama sječiva rijetko duža od 20 cm, a najčešće su kraća od 15 cm. To, nipošto, ne znači da se takvi noževi nisu mogli koristiti u sukobima. Dapače, i takav nož mogao je u iskusnoj ruci postati ubojito borbena oružje. Vrlo je vjerojatno i

² Usp. J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijaču*, str. 279.

³ M. PETRINEC, *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*. Split, 2009, str. 165.

sl. 2. Biskupija - Crkvina, nož iz groba 1 (foto: G. Bilogrivić).

sl. 3. Biskupija - Crkvina, nož iz groba 4 (prema: D. Jelovina).

pokoji primjerak među brojnim noževima svakodnevne upotrebe nekoga stajao života, no specijalizirani bojni nož je ipak druga kategorija. Na Ždrijcu u Ninu pronađeno je ukupno nešto manje od 200 noževa, od kojih su 23 svrstana u kategoriju bojnih⁵. Od ta 23 noža, 17 ih je kraće od 25 cm, dva su točno oko te duljine, svega tri su duga oko 30 cm i tek jedan primjerak oko 40 cm⁶. Valja ponoviti da su to ukupne duljine noževa, dok su njihova sječiva još kraća jer drške zauzimaju obično oko trećine ukupne duljine. Kod dva primjerka s groblja Kašić – Maklinovo brdo (G 49 i 50) gotovo i polovinu⁷. Svi noževi s tog lokaliteta, od kojih je šest prozvano bojnim (među njima i navedena dva), kraći su od 25 cm⁸. Navodno su i u Dubravicama kod Skradina pronađena dva bojna noža, no ne navode se nikakvi drugi podatci o njima, osim da se razlikuju oblikom i veličinom od ostalih 16 tamo pronađenih noževa⁹. S lokaliteta Stranče – Gorica navode se tri bojna noža, od kojih su dva kraća od 25 cm, a treći, iz groba 3A, je znatno oštećen i nepoznate su mu

dimenzije¹⁰. U dva groba (G 12 i 15) na groblju uz humak Materiza kod Nina pronađena su dva noža duljine oko 40 cm (sl. 1). Kako su nakon vađenja iz grobova ubrzo sasvim propali, ne navode se nikakvi drugi podatci o njima¹¹. U poznatom grobu 1 s Crkvine u Biskupiji kod Knina pronađen je također jedan nož, sačuvane duljine blizu 26 cm (od čega sječivo 23,5 cm), a izvorne vjerojatno nešto više od 30 cm (sl. 2)¹². U grobu 4 istoga lokaliteta nalazio se pak dugi nož, sačuvane duljine 51 cm, od čega na dršku otpada 12 cm. Ovaj je nož danas izgubljen i poznat je samo prema fotografiji iz prve objave groba i jednostavnom crtežu nastalom prema njoj (sl. 3)¹³. Naposljetku, tu je i dugi nož, slučajni nalaz iz okolice Knina, duljine 66,8 cm, od čega na dršku otpada 14,5 cm¹⁴. Kod ova dva potonja noža bojna

⁴ J. BELOŠEVIĆ, *Materijalna kultura Hrvata*, str. 101. – J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu u selu Kašiću kod Zadra / Alt-kroatisches Gräberfeld auf Maklinovo Brdo im Dorf Kašić bei Zadar*. Split, 2010, str. 98.

⁵ J. BELOŠEVIĆ, 2007, str. 279.

⁶ Prema katalogu grobova s nalazima u: J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*.

⁷ Usp. J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu*, T. XXXII/12, 17.

⁸ Usp. katalog grobova s nalazima u: J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu*.

⁹ Z. GUNJAČA, *Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8-9. stoljeća u Dalmaciji*, u: *Etnogeneza Hrvata*, (ur. N. Budak), Zagreb, 1995, str. 162.

¹⁰ Ž. CETINIĆ, *Stranče-Gorica, starohrvatsko groblje*. (katalog izložbe), Rijeka, 1998, str. 83. – Ž. CETINIĆ, *Starohrvatsko groblje Stranče-Gorica: osvrt na horizont grobova s poganskim načinom pokapanja*, *Archaeologia Adriatica* 4, Zadar, 2010, str. 5.

¹¹ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatska nekropola uz humak „Materiza“ kod Nina*, *Diadora* 6, Zadar, 1973, str. 228-229, 234-235.

¹² Usp. *Hrvati i Karolinzi. Katalog*. (Ur. A. Milošević), Split, 2000, str. 210, IV. 39 (dalje: *HiK Katalog*). – D. JELOVINA, *Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika / Schwerter und Sporen karolingischer Formgebung in Museum kroatischer archäologischer Denkmäler*. Split, 1986, str. 17.

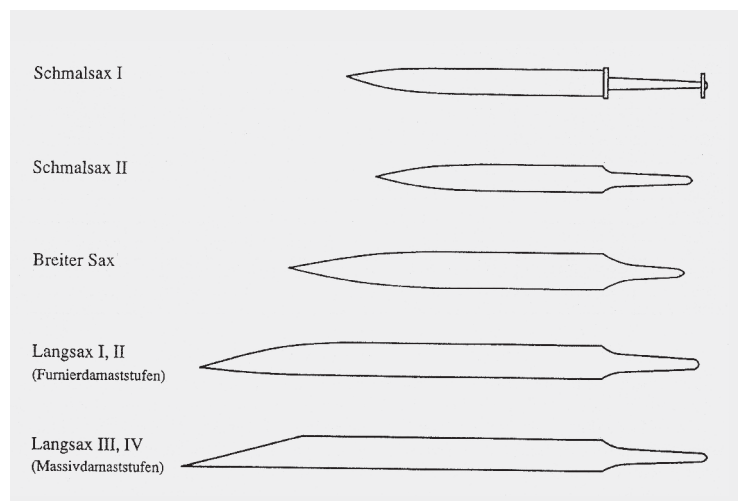
¹³ F. RADIĆ, *Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike Sv. Marije u Biskupiji kod Knina*, *Starohrvatska prosvjeta* 3/1, Knin, 1897, str. 37. – D. JELOVINA, *Starohrvatske nekropole*, str. 122. – D. JELOVINA, *Mačevi i ostruge*, str. 18. – *HiK Katalog*, str. 213-214, IV. 42.

¹⁴ D. JELOVINA, *Starohrvatske nekropole*, str. 122.

je funkcija podosta izvjesna, no riječ je o primjercima koji znatno odstupaju od ostalih.

Saxevi

Najčešće se kao paralele nalazima s područja Hrvatske navode brojni saxevi, bojni noževi merovinškog razdoblja i prostora, pa se shodno tome ista terminologija prenosi i na ovdašnji materijal. Duži primjerci (od 30 cm i više) se tako obično nazivaju saxeovima ili scramasaxeovima i njihova se pojava u ovim krajevima dovodi u vezu s franačkim utjecajima¹⁵. Smatram da je takva atribucija u ovom slučaju neopravdana, a zapravo i nepotrebna jer, iako naziv *sax* jest postao svojevrsno opće mjesto u arheološkoj literaturi¹⁶, ipak je riječ o specifičnom tipu oružja, podosta različitom od najvećeg dijela hrvatskih nalaza. Naime, radi se o jednosječnom oružju čija su sječiva ponekad naglašeno dekorativno kovana (damascirani uzorak), a hrbat se u gornjem dijelu sječiva najčešće pod kutom ili zaobljenom linijom primiče vrhu (sl. 4)¹⁷. U kontinentalnoj srednjoj i zapadnoj Europi datiraju se između druge polovine 5. i prijelaza 8. u 9. stoljeće. U tome se razdoblju njihova forma razvija i sječivo generalno produžuje pa se mogu podijeliti na tri tipa: kratke (uske), širo-

sl. 4. Morfološki razvoj saxeova (prema: H. Westphal).

sl. 5. Nin - Ždrijac, nož iz groba 37 (prema: J. Belošević).

¹⁵ Z. VINSKI, Osvrt na mačeve ranog srednjeg vijeka u našim krajevima, *Vesnik Vojnog muzeja* 2, Beograd, 1955, str. 40. – D. JELOVINA, *Starohrvatske nekropole*, str. 122. – D. JELOVINA, *Mačevi i ostruge*, str. 17-18. – J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatska nekropola uz humak „Materiza”*, str. 234-235. – J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 280. – M. PETRINEC, *Groblja od 8. do 11. stoljeća*, str. 165.

¹⁶ Naziv se uzima iz jednog odsječka *Povijesti Franaka* Grgura Tourskog (*Gregorii episcopi Turonensis libri historiarum X*, IV, 51, *Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum merovingicarum* 1, Hannover, 1951, str. 188) gdje se spominje smrt kralja Sigiberta (575. godine): *Tunc duo pueri cum cultris validis, quos vulgo scramasaxos vocant, infectis vinino, malificati a Fredegundae regina, cum aliam causam suggerire simulant., utraque ei latera feriunt*. Nepoznato je, međutim, kako su točno navedeni noževi izgledali i jesu li odgovarali saxeovima arheološke literature. Usp. W: POHL, *Telling the Difference: Signs of Ethnic Identity*, u: *Strategies of Distinction: The Construction of Ethnic Communities, 300-800*. Leiden - Boston - Köln, 1998, str. 37.

¹⁷ H. WESTPHAL, *Franken oder Sachsen? Untersuchungen an frühmittelalterlichen Waffen*. Oldenburg, 2002, str. 174-221. – J. WERNARD, „*Hic scramasaxi loquuntur*”. Typologisch-chronologische Studie zum einschneidigen Schwert der Merowingerzeit in Süddeutschland, *Germania* 76/2, Mainz, 1998, str. 749.

ke te duge saxeve¹⁸. Valja napomenuti da su i kratki saxevi redovito duži od 30 cm (i samo sječivo je u pravilu dugo preko 25, najčešće i preko 30 cm)¹⁹. Među njima se može istaknuti jedan primjerak, s lokaliteta Beckum II, grob 2, koji je donekle morfološki srodan onome iz groba 1 s Crkvine u Biskupiji. Ukupne je duljine oko 35 cm, dok je sječivo dugo 27 cm, najveće širine 3,1 cm²⁰. Međutim, kratki se saxevi, poput ovog primjerka, datiraju u 6. i 7. stoljeće. U razdoblju druge polovine 8. i eventualno ranog 9. stoljeća, kada se datiraju nalazi „bojnih“ noževa iz Hrvatske, u upotrebi su dugi saxevi. Njihove pak duljine redovito prelaze 50 cm, najčešće i 60 cm, od čega je samo sječivo dulje od 40 cm. Potonje je i najčešće iskovano na ranije opisani način, gdje se hrbat u posljednjoj trećini ili četvrtini povija, ili pak lomi pod kutom prema vrhu, dok je

¹⁸ H. WESTPHAL, *Franken oder Sachsen*, str. 174 (*Kurz- / Schmalsaxe, Breitsaxe, Langsaxe*). Nešto drugačiju podjelu predlaže J. WERNARD, „*Hic scramasaxi loquuntur*”, str. 769-780, no terminologija je većim dijelom ista.

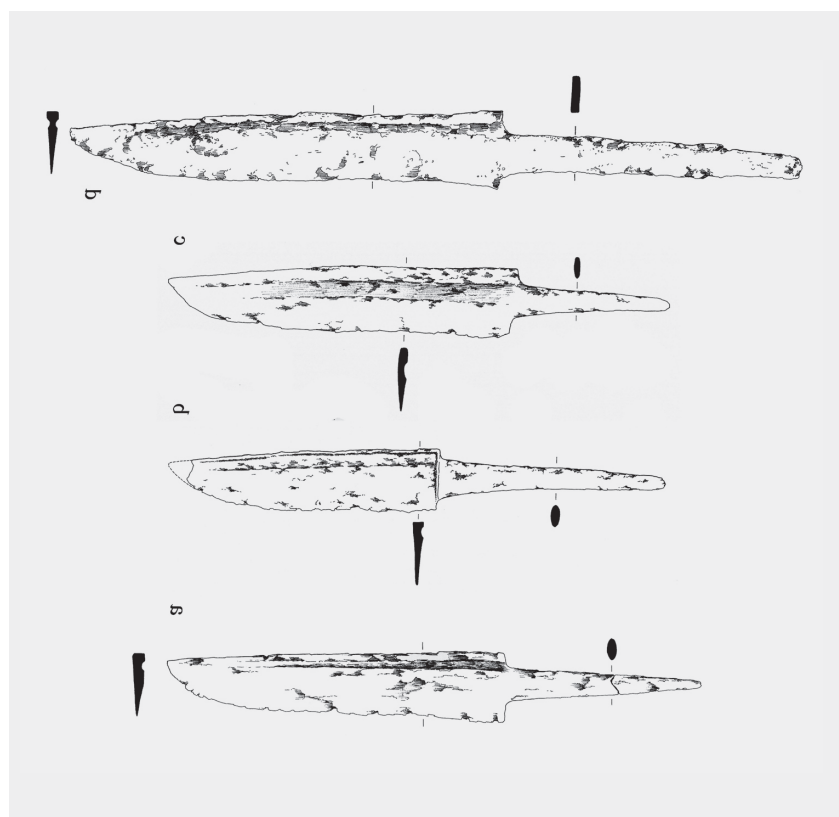
¹⁹ H. WESTPHAL, *Franken oder Sachsen*, str. 175-179, 192-195.

²⁰ H. WESTPHAL, *Franken oder Sachsen*, str. 177.

oštrica gotovo punom duljinom ravna²¹. Navedeni oblik je značajno različit od hrvatskih primjera²². Donekle su sličnog izgleda četiri noža sa Ždrijaca, ukupne duljine od 11 do skoro 19 cm, no navodim ih ovdje samo kao daleke usporedbe u vidu forme. U svemu ostalome, značajno su različiti. Zanimljivo je da dva od ta četiri noža potječu iz ženskih grobova (G 37 i 150), samo jedan iz muškoga (G 181), a jedan je iz trojnog groba (G 140), s ukopom dvaju muškaraca i jedne žene (sl. 5)²³.

Ponekad se u prilog bojnoj funkciji noževa s hrvatskih nalazišta navodi postojanje tzv. kanala za otok krvi, no on se pojavljuje na vrlo malom broju primjeraka. Sa Ždrijca su to noževi iz grobova 161, 166, 195 i 328²⁴. Radi se ujedno o najdužim primjercima s ovoga groblja. Prva tri su duljine oko 30 cm i imaju kanal samo s jedne strane, a posljednji oko 40 cm, s kanalom na obje strane sječiva (sl. 6). Međutim, kanal s obje strane sječiva nalazi se i na manjem od dvaju noževa iz groba 62 koji je pretpostavljene izvorne ukupne duljine od svega desetak centimetara²⁵. Biskupijski primjerci nemaju kanal na sječivu, a ne navodi ga se niti u slučaju noževa s Materize. Očito je kanal, barem u nekim slučajevima, imao drukčiju funkciju, možda dekorativnu²⁶.

Niti kontekst nalaza navedenih „bojnih“ noževa, barem u većini slučajeva, ne govori u prilog ratničkoj atribuciji. Najčešći prilozi uz duže noževe su sasvim jednostavni i uobičajeni – keramičke posude

sl. 6. Nin - Ždrijac, noževi s kanalom na sječivu:
a. gr. 161; b. gr. 166; c. gr. 195; d. gr. 328
(prema J. Belošević).

i kresiva, ponekad i šila s ušicom. Prilozi koji bi se mogli okarakterizirati kao ratnički (mačevi, koplja, ostruge) pojavljuju se tek u manjem broju grobova. Nešto duži nož (oko 30 cm) pronađen je zajedno s mačem samo u grobu 1 na Crkvini u Biskupiji. Takvi primjerci, duljine oko 30 do 40 cm, mogli su, svakako, služiti primarno kao oružje u bitci, no teško kao jedino oružje, već prije kao dodatno²⁷. Prema tome, po njima samima teško ih je odrediti kao bojne ako nedostaju drugi nalazi koji bi upućivali na takav zaključak. Sve u svemu, sama duljina većine noževa slabo govori u prilog njihovog bojnog karaktera, pogotovo ako se uobičajenih (i očito proizvoljnih) 20 cm uzme kao odlučujući kriterij. Analogno tome, nema ni osnove za ratničku karakterizaciju grobova u kojima se takvi noževi nalaze kao prilozi, ako uz njih nema drugih čvršćih pokazatelja u tome smislu.

²¹ H. WESTPHAL, *Franken oder Sachsen*, str. 183-190, 201-204. Usp. i E. SZAMEIT, *Karolingerzeitliche Waffenfunde aus Österreich. Teil II: Die Saxe und Lanzenspitzen*, *Archaeologia Austriaca* 71, Wien, 1987, str. 156-157, gdje se obrađuje nekoliko primjeraka upravo iz ranokarolinškog razdoblja. Svi su duži od 60 cm, pojedini i nešto više od 70 cm.

²² Veličinom i formom u kategoriju saxe mogao bi se svrstati dugi bojni nož (duljina 59,3, širina 4,2 cm) pronađen izvan grobova na Vrhcu kod Brkača u Istri, no kako lokalitet geografski izlazi iz okvira ovoga rada, navodim ga ovdje samo radi usporedbe. Usp. B. MARUŠIĆ, *Ranosrednjovjekovna nekropola na Vrhcu kod Brkača*, *Histria archaeologica* 10/2, Pula, 1979, str. 128, T. VI/6.

²³ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 54, 116, 124, 150.

²⁴ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 134, 138, 160, 238.

²⁵ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 70, T. LV, 10.

²⁶ Upravo takvu njihovu funkciju i na saxevidu vidi J. WERNARD, *“Hic scramasaxi loquuntur”*, str. 750, koji ih i naziva primarno *ukrasnim žlijebovima* (*Zierriellen*).

²⁷ Usp. H. HÄRKE, “Warrior Graves”? The Background of the Anglo-Saxon Weapon Burial Rite, *Past & Present* 126, Oxford, 1990, str. 33.

Strijeje

Druga vrsta oružja koja često daje povoda za karakterizaciju grobova i pokojnika u njima kao ratničkih jesu strijele, odnosno njihovi željezni vrhovi koji jedini ostaju sačuvani²⁸. I kod njih je, međutim, situacija vrlo slična – rijetko se nalaze u grobovima u kojima bi ostali prilozi nedvosmisleno upućivali na ratnički karakter. Dapače, niti u jednom grobu s mačem (pa niti u jednom grobu s nožem od 40 i više cm duljine, što se toga tiče) nije pronađena strijela. Ne upućuje li to možda na drugu njihovu ulogu osim ratničke, ulogu koja im je vjerojatno i primarna? Naime, strijele (i lukovi, naravno) su prvenstveno vezane uz lov²⁹. Za neke od nalaza vrhova strijela već je u literaturi predloženo, zbog njihove veličine, da je možda prije riječ o sulicama, nego o strijelama, uz njihovu vjerojatnu ulogu u lovu. Ipak, grob u kojem su pronađene (Nin – Ždrijac, G 161) svejedno je okarakteriziran kao ratnički³⁰. U većini se grobova na Ždrijcu, ali i drugdje, strijele nalaze samostalno ili uz uobičajene priloge poput kresiva, keramičke posude i noža³¹. U svakom slučaju, cjeloviti kontekst nije ratničkog karaktera. Također, stanoviti broj ovdje razmatranih noževa, dio njih u grobovima zajedno sa strijelama, pokazuje jača oštećenja u središnjem dijelu oštice i prema dršci³². Naravno, oštećenja su uvelike uzrokovana korozivnim djelovanjem u tlu, no za očekivati je da će biti najjača upravo na dijelovima koji su najviše korišteni, stoga najčešće oštreni, pa onda i najistrošeniji. Da je riječ o bojnim noževima, logično bi bilo da se glavnina oštećenja nalazi pri vrhu kojim se ubada i zasijeca. Ovako, možda se radi o oštećenjima sasvim drugačije utilitarne naravi, poput rezanja (životinje ili mesa), guljenja kože

²⁸ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 280-282.

²⁹ F. THEUWS, Grave goods, ethnicity, and the rhetoric of burial rites in Late Antique Northern Gaul, u: *Ethnic Constructs in Antiquity: The Role of Power and Tradition*, Amsterdam, 2009, str. 305.

³⁰ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 280-281.

³¹ Grobova s priložima strijela previše je da bi ih se nabrajalo pojedinačno. Za detalje nalaza usp. J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatska nekropola uz humak „Materiza”*. – J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*. – J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu*.

³² Primjerice u grobovima 155, 167, 175, 225 sa Ždrijca u Ninu. J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, T. LXXI, 7, T. LXXVI, 17-18, T. LXXVIII, 6, T. XC, 12.

ili tome slično. Dakle, oštećenjima vezanima uz lov, pripremu hrane, gozbu.

Ako strijele/sulice i pojedini noževi i jesu bili položeni u grob u smislu lova, to ne znači nužno da je pokojnik tijekom pokapanja jednostavno okarakteriziran kao lovac. Jednako kao što nalaz jedne strijele u grobu, u kojemu je pokopan muškarac s ostrugama, ne može biti izravan pokazatelj streličara konjanika³³. Također, najčešće je riječ o pojedinačnim primjercima strijela umjesto čitavog sadržaja tobolca, što bi, svakako, bilo za očekivati da je riječ o punoj opremi ratnika, pa se ovdje zapravo vidi njihova simbolična uloga u grobnom ritusu. Mislim da tome u prilog ide i jedan zanimljiv detalj iz groba 161. Naime, u njemu je pronađeno čak 7 vrhova strijela (ili sulica) pa se pomišljalo i na prisutnost cijeloga tobolca, a time i pune ratničke opreme³⁴. Međutim, ako pomnije pogledamo crtež groba (sl. 7), vidjet ćemo da su strijele/sulice bile pomno položene u grob uz desnu stranu pokojnika, tako da su njihovi vrhovi poredani u tri reda po dva i jedan na vrhu, s time da u svakom redu naizmjenično stoje listoliki vrhovi i oni oblika jednostavnog šiljka³⁵. Teško je očekivati da bi se strijele po raspadanju tobolca slučajno tako posložile. Na kraju krajeva, ni grobovi u kojima se nalazi primjerice mač, eventualno uz koplje, nikako ne pokazuju nekadašnju punu ratnu opremu pokojnika³⁶. U svakom slučaju, predmeti su u grob polagani smisleno, s određenom simboličkom namjerom – kako jednostavnim utilitarnim predmeti tako i oružje. Svaki je mogao posjedovati više simboličkih značenja, a o kontekstu je ovisilo koje dolazi u prvi plan³⁷. Oni su dio grobnog ritusa, koji se pak odvija u kontekstu političkih, ideoloških i vjerskih namjera i nazora skupine koja pokapa preminuloga³⁸. Kakva je onda mogla biti uloga lova u tom pogledu?

³³ Kako je okarakteriziran npr. u J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 281.

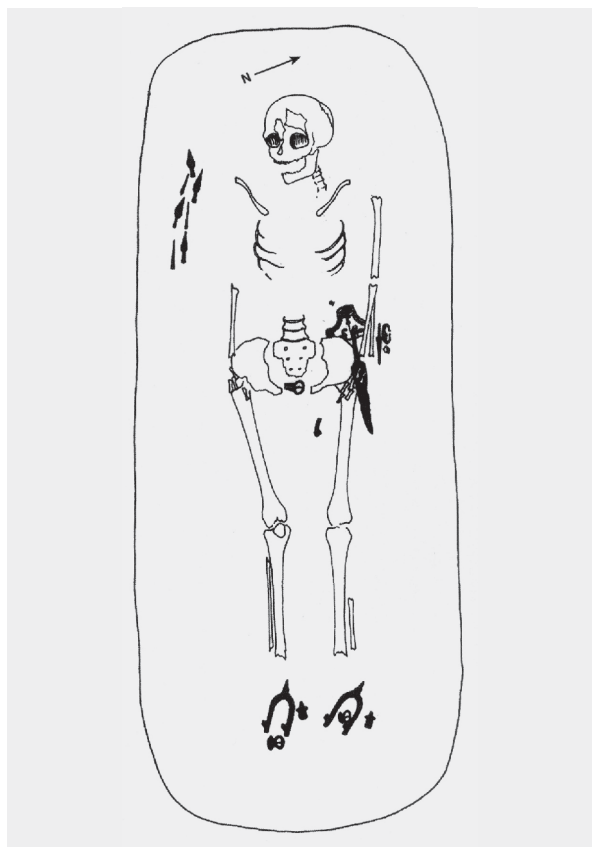
³⁴ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, str. 132.

³⁵ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu*, T. XXII, 161.

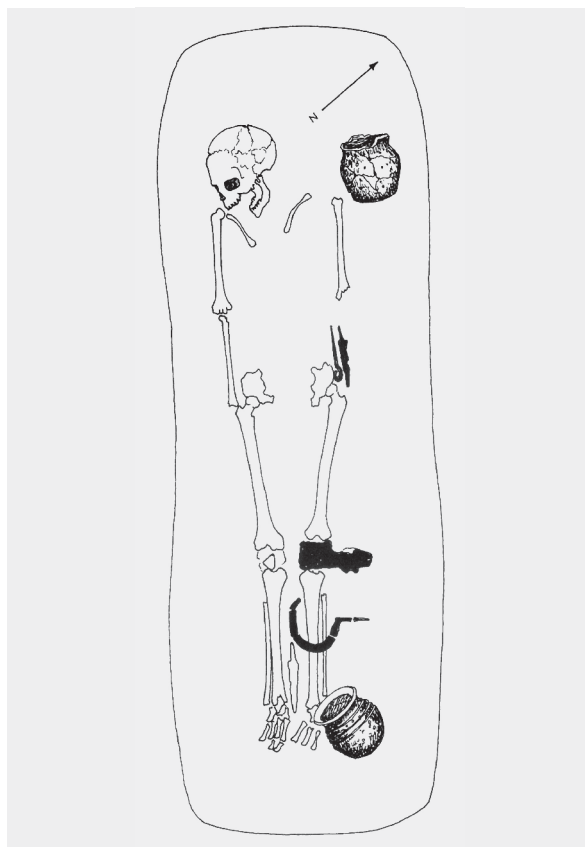
³⁶ Usp. H. HÄRKE, “Warrior Graves”, str. 33-35.

³⁷ J. MORELAND, *Archaeology, Theory and the Middle Ages: Understanding the Early Medieval Past*. London, 2010, str. 46-48.

³⁸ F. THEUWS, Grave goods, ethnicity, str. 294-295.

sl. 7. Nin - Ždrijac, grob 161
(prema: J. Belošević).

sl. 8. Kašić - Maklinovo brdo, grob 20
(prema: J. Belošević).

Simbolika

Kao putokaz u kojem smjeru treba tražiti rješenja ovoga pitanja, dobar je oslonac rad F. Theuwsa u kojemu autor analizira kasnoantičku sjevernu Galiju (4. stoljeće) i pojavu inhumacijskih grobova s oružjem koji se uobičajeno karakteriziraju kao ratnički te predlaže drukčiju interpretaciju. Naime, Theuws pokazuje da je cilj takvog grobnog ritusa prvenstveno konceptualiziranje novih i drukčijih povezanosti s krajolikom, odnosno definiranje novih prava na posjed na području gdje dolazi do naseljavanja i zauzimanja barem djelomično napuštenih zemljišta. Lov u tom pogledu ima važnu ulogu budući da je riječ o prestižnoj aktivnosti tijekom koje se također iskazuje nadmoć nad životinjama i dominacija nad prirodom³⁹. Prema jednoj od definicija: *Lov je oružana konfrontacija ljudstva i divljine, kulture i prirode*⁴⁰. Kako u lovu svatko

ima svoje mjesto, potvrđuje se i afirmira određena hijerarhija, a vodeći ljudi pokazuju svoju hrabrost i vodstvo. Lov, na kraju, označava pravo na teritorij i organiziranje krajolika. Tako se polaganjem strijele (i luka) u grob simbolično ističe pravo na određeni teritorij pod kontrolom pojedine obitelji⁴¹. Drugi prilozi slične simbolike, poput koplja (simbol vlasti) ili sjekire (povezana s raščišćavanjem zemlje, ali i mogućnošću pružanja zaštite), pojačavaju takav simbolizam⁴². Naravno, to ne znači da treba naprosto preslikati galijski model. Riječ je o različitim prostorima i različitom vremenu, ali pojedini aspekti ovakve simbolike mogli su biti aktualni i ovdje.

U tom se smislu može tumačiti i grob 20 s groblja Kašić – Maklinovo brdo, u kojemu su uz pokojnika pronađene dvije keramičke posude, dva noža, šilo, srp i sjekira (sl. 8)⁴³. Budući da je jedan od noževa dug oko 23 cm, i ovaj je grob izvorno

³⁹ F. THEUWS, *Grave goods, ethnicity*, str. 307-310.

⁴⁰ D. BOŠKOVIĆ, *Hladno lovačko oružje Hrvatskog povijesnog muzeja*. Zagreb, 2000, str. 9.

⁴¹ F. THEUWS, *Grave goods, ethnicity*, str. 305-307.

⁴² F. THEUWS, *Grave goods, ethnicity*, str. 301-303, 307.

⁴³ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu*, str. 39-40.

bio proglašen ratničkim⁴⁴. Sjekira i srp, ali i noževi zapravo uobičajene duljine (drugi nož je dug oko 15,5 cm), upućuju prije na simboličku povezanost uz zemlju i čovjekov okoliš uopće, nego na pokopanog ratnika. Općenito gledano, prevladavajuća simbolika u grobovima ovoga horizonta vezana je više uz pokazivanje dominacije nad prirodom, nego nad drugim ljudima. Svakako, dominacijom nad prirodom i vlastitim neposrednim okolišem osigurava se i dominantniji položaj u zajednici, no sve se odvija unutar lokalnog konteksta⁴⁵. I pojedini istaknuti grobovi (prvenstveno brojnošću priloga) pokazuju takvu usmjerenost grobnog ritusa. Kroz kontakte s Francima tijekom zadnje četvrtine 8. stoljeća i dalje, on se nadograđuje i dobiva dodatnu dimenziju – natjecanje za moć na višoj razini, za prevlast nad širim teritorijem. Tako se u grobovima najednom nalaze mačevi kao simboli vlasti i povezanosti s Francima, u sličnome smislu i pokoje koplje s krilcima te ostruge, pogotovo one luksuzne. O ovoj nadogradnji grobnog ritusa odlično svjedoče već opisani grobovi sa Ždrijca u Ninu, pogotovo tri groba s ostrugama u zapadnom groblju.

U osnovi, oni se ne razlikuju od ostalih grobova sa strijelama i nešto dužim noževima sa Ždrijca, ali i s drugih grobalja. U dva od ova tri groba priložen je nož duljine oko 30 cm, a u grobu 161 i strijele, još jedan kraći nož, kresivo i kremen te recipijent od rožine, u grobu 166 jedna strijela, u grobu 167 dvije strijele, dva noža, kresivo, kremen, keramička posuda i drvena vjedrica⁴⁶. Ono po čemu se ovi grobovi ističu jesu upravo karolinške ostruge s garniturama. U grobu 161 nešto bogatije s pticolikim jezičcima garnitura i bazom trna ukrašenom mjeđenim limom s urezanim šrafrananim trokutima, a u grobovima 166 i 167 međusobno gotovo identični primjerci s pločicama sa zakovicama na krajevima

krakova, petljama s ovalnom pločicom i jezičcima oblika slova *U*. Ostruge ovdje, svakako, pokazuju povezanost i s Francima, ali prije svega s lokalnom elitom dalmatinskog zaleđa. Emulira se način pokapanja najvišega sloja, onih koji su pokopani primjericice na Crkvini u Biskupiji ili u Koljanima, jer osim iskazivanja dominacije nad prirodom, sada je nužno demonstrirati i pripadnost novoj regionalnoj eliti. Noževi i strijele, kao uostalom i prilaganje oružja u grob uopće, nastavak su pak postojećih tradicija⁴⁷. Primarna simbolika lova (ovladavanje prirodom), ali i njegova osnovna funkcija pribavljanja hrane, u ovome se razdoblju proširuje i transformira u nov način društvene organizacije s dominacijom ratničke elite. Osim u grobovima, manifestacija takvoga identiteta vidljiva je i na plutejima iz crkve sv. Martina u Pridrazi, koji se datiraju u kraj 8. ili na sam početak 9. stoljeća, s prikazom ratnika pješaka i konjanika⁴⁸. Među njima se nalazi i prikaz lova na jelena kao jasan pokazatelj važnosti same aktivnosti, zasigurno u svim njezinim simboličkim aspektima.

Zaključak

Zaključno valja ponoviti da predmeti priloženi u grob nisu imali isključivo jedno značenje, već više njih, i o kontekstu je ovisilo koje dolazi u prvi plan. O onima koji su organizirali ukop ovisilo je što će se naglasiti i kakva će se slika o pokojniku stvoriti, a oni time sebe predstaviti prisutnima. Na taj se način ujedno stvarao i predak koji štiti obitelj i potvrđuje joj određena prava⁴⁹. U kontekstu grobova druge polovine 8. stoljeća važno je bilo simboličko isticanje dominacije nad prirodom i ovladavanje okolišem, u čemu lov ima izrazito važnu ulogu. Važnu ulogu ima i pri uređenju novih društvenih odnosa na kraju 8. i tijekom 9. stoljeća što je vidljivo u dalj-

⁴⁴ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu*, str. 99. Nasuprot ovome mišljenju, M. PETRINEC, *Groblja od 8. do 11. stoljeća*, str. 180 smatra da se inventar ovoga groba ne može tumačiti kao ratnički.

⁴⁵ Veliki nedostatak za čvršće zaključke o ovoj temi je činjenica da je društvena organizacija na području ranosrednjovjekovne Hrvatske u 8. stoljeću još uvijek slabo poznata i, zbog gotovo potpunog nepostojanja istraženih naselja, temeljena isključivo na proučavanju grobalja. Najopsežnija studija i dalje je H. M. A. EVANS, *The Early Mediaeval Archaeology of Croatia A. D. 600-900*. Oxford, 1989, str. 159-205.

⁴⁶ J. BELOŠEVIĆ, *Starohrvatsko groblje na Ždrijcu*, str. 132-140.

⁴⁷ G. BILOGRIVIĆ, Karolinški nalazi i formiranje identiteta elite u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, u: *Hrvatska arheologija i Aachenski mir*, 812. - 2012. (u tisku).

⁴⁸ N. JAKŠIĆ - E. HILJE, *Umjetnička baština Zadarske nabiskupije. Kiparstvo I (od IV. do XVI. stoljeća)*. Zadar, 2008, str. 90. – K. PRIJATELJ, Skulpture s ljudskim likom iz starohrvatskog doba, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 3, Zagreb, 1954, str. 79-80. – I. PETRICIOLI, Reljef konjanika iz Pridrage, *Diadora* 8, Zadar, 1975, str. 112. – Za drukčije tumačenje ovog prikaza vidi: A. MILOŠEVIĆ, *Tragovi starih vjerovanja u kršćanstvu ranoga srednjeg vijeka / Traces of Ancient Beliefs in Early Medieval Christianity*. Dubrovnik - Split, 2013, str. 27-30, 76-80.

⁴⁹ F. THEUWS, Grave goods, ethnicity, str. 314.

njoj dogradnji grobnog ritusa. Ako prihvatimo da nisu svi pokopani sa strijelama ili nešto dužim noževima bili ratnici, time oni nisu ništa manje važni niti slabiji. Uostalom, isti ti lovci i zemljoradnici, od kojih su neki zasigurno bili vodeći ljudi u svojim zajednicama, postat će uskoro župani i kneževi – vodeći ljudi kneževine koja će uspješno balansirati između Franaka i Bizanta, dviju najvećih sila u Europi toga vremena.

Warriors or Hunters? Knives and Arrows in Graves on the Territory of Early Medieval Croatia

32 | Knives rank among the most numerous grave goods within the horizon with pagan burial characteristics on the territory of Early Medieval Croatia. They are usually classified into knives for everyday use and battle knives, the main criterium for such a division being the length of a knife. The ones shorter than 20 cm are ascribed to the first category and the ones longer than 20 cm are considered battle knives. The very rare longer examples (30 cm and more) are usually called saxes or scramasaxes and their appearance in this area is associated with Frankish influences. However, such attribution is unjustified, since those are specific types of weaponry, a good deal different from the greatest part of Croatian finds. The whole burial context and other associated grave goods also speak against their warrior attribution. These are most often very simple and common objects – ceramic pots and flint steels, sometimes awls with loop at the base. Grave goods that could be characterised as warrior equipment (swords, spears, spurs) appear in only a smaller number of graves.

Another type of weaponry which often gives rise to characterisations of graves and those buried in them as warriors are arrows, i.e. their iron heads, which are the only parts to remain preserved. However, not a single arrowhead has been found in a grave containing a sword (nor in a grave with a knife of 40 cm or longer, for that matter). All this suggests a different interpretation of these finds, in the sense of their primary function – the hunt. Even if arrows/javelins and certain knives had been deposited in a grave with the meaning of the hunt in mind, that does not necessarily mean that the deceased was simply characterised as a hunter during burial. Following parallels from Late Antique northern Gaul, such grave goods can be interpreted through the symbolic importance of the hunt in the burial rite context. The hunt is a prestige activity, during which mastery over animals and domination over nature is also exhibited so the deposition of hunting weapons in a grave can symbolise the right to a certain territory, as well as domination within a community. Through contacts with the Franks during the last quarter of the 8th century and further, such burial rites are added to and acquire an additional dimension – competition for power on a higher level, for the predminance over a wider territory.

Translation:
Goran Bilogrivić